

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Юлиана Крумова Маринова, дм

Ръководител катедра „Социална медицина, здравен мениджмънт и медицина на бедствените ситуации“, Медицински факултет, Тракийски университет – Стара Загора

на представения дисертационен труд: **„Професионално прегаряне и развитие на фармацевтичната професия“**

от маг. фарм. Мария Миткова Иванова, докторант в редовна форма на обучение в докторска програма **„Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“**

професионално направление **7.1 Медицина**

област на висшето образование **7. Здравеопазване и спорт**

зачислена със Заповед № Р-109-45/31.01.2020 г.

Настоящото становище представям в качеството си на член на Научното жури, назначено със Заповед № Р 109-316/26.06.2023 г. на Ректора на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ - Варна проф. д-р Светослав Георгиев, дм предвид Доклад с вх. № 102-1462/14.06.2023 г. от доц. д-р Наталия Василевна Ушева, д.м. – Ръководител катедра „Социална медицина и организация на здравеопазването“ с решение на Факултетния съвет на Факултет „Обществено здравеопазване“ към Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна по Протокол № 207/19.06.2023 г. по процедура за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ с кандидат **маг. фарм. Мария Миткова Иванова**, докторант в катедра „Социална медицина и организация на здравеопазването“, ФОЗ, МУ - гр. Варна (зачислена със заповед № Р-109-313/08.08.2016 г.) с научни ръководители проф. д-р Лора Христова Георгиева, д.м. и доц. Анна Христова Тодорова, дм. По протокол №1/07.07.2023 г. от проведено първо заседание на Научното жури съм определена да изготвя становище. Същото е изработено на базата на представените **документи** по процедурата, които са в пълно съответствие с изискванията и са отлично подредени.

Кариерен профил на докторанта: Мария Иванова е родена през 1976 г. в гр. Варна. Дипломира се с професионална квалификация помощник-фармацевт - Медицински колеж - Варна през 1997 г. Притежава ОКС „Бакалавър“ по Психология от 2004 г. и ОКС „Магистър“ по „Приложна психология“: ВСУ „Черноризец Храбър“ – Варна; както и ОКС „Магистър“ по специалност „Фармация“ и професионална квалификация магистър-фармацевт от 2018 г. – Фармацевтичен факултет, Медицински университет, Варна. В системата на СДО е специализант по специалност „Организация на дистрибуторската и аптечна практика“. В системата на продължаващото обучение е преминала квалификационни курсове по когнитивно-поведенческа и позитивна психотерапия, както и арт терапевтични техники за работа с деца и възрастни. Мария Иванова има дългогодишен опит като фармацевт в аптеки за обслужване на населението, работила е в аптека „Медунифарм 2“ на длъжност „магистър-фармацевт“, има опит като психолог към звено „Майка и бебе“ – НПО, гр. Варна. Мария Иванова е асистент в катедрата по „Организация и икономика на фармацията“ на Факултета по фармация при Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов” – Варна от 2019 г. Ръководи занятия по учебните дисциплини: Социална фармация и фармацевтично законодателство; Фармакоикономика; Медицински изделия за студенти по специалност „Фармация“ и Фармацевтична регулация и икономикс за студенти по магистърска програма „Трансфер на технологии и иновции във фармацията. **Обобщено:** Докторантката има богат опит и квалификация като фармацевт и психолог, целенасочено и последователно професионално развитие и усъвършенстване.

Общо описание на дисертационния труд: Дисертационният труд съдържа 156 страници, онагледен е с 21 фигури, 20 таблици и едно приложение – инструмент на собственото проучване. Библиографската справка включва 216 литературни източници, от които 54 са на кирилица и 167 на латиница. Разработката на дисертацията е с финансовата подкрепа по Проект № 20018/2020 г. „Актуални тенденции и професионален стрес във фармацевтичното обслужване“, финансиран от Фонд „Наука“ на МУ – Варна, с ръководител доц. Анна Христова Годорова, дм.

Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд: Темата на дисертацията „Професионално прегаряне и развитие на фармацевтичната професия“ е в съответствие с гореописания профил на докторанта и нейния интерес като изследовател в тази област. Разработеният в дисертационния труд проблем е актуален в научно и научно-приложно отношение. Тази актуалност е аргументирана от Мария Иванова с вещина и дълбоко разбиране. **Структура на дисертационния труд:** Дисертационният труд е разработен в 4 основни глави: Глава първа: Литературен обзор; Глава втора: Цел, задачи, материали и методи; Глава трета: Резултати и обсъждане; Глава четвърта: Изводи и препоръки; следват: Заключение; Приноси; Приложения; Използвана литература; Публикации във връзка с дисертационния труд.

Литературният обзор (глава първа) е представен от Мария Иванова на 41 страници (26% от дисертационния труд), структуриран в **12 части**: 1.Исторически преглед на развитието на фармацевтичната професия; 2.Ролята на фармацевта в съвременното общество; 3.Развитие на концепцията за фармацевтични грижи; 4.Резултати от провеждане на фармацевтични грижи; 5.Теоретични основи на професионалното прегаряне; 6.Динамика на протичане; 7.Етиология на възникване; 8.Проучване на бърнаут синдрома при медицински специалисти; 9.Бърнаут сред фармацевти; 10.Последствия от високото ниво на професионално прегаряне сред медицински специалисти; 11.Удовлетвореност от работа; 12.Изводи от обзора и актуалност на темата. Използваните литературни източници представляват научни публикации на български и чуждестранни изследователи и значими национални и международни документи, цитирани добросъвестно в обзора. Обзорът е написан на ясен и достъпен език и отразява задълбочено познание на обсъжданите проблеми и умело боравене с научната терминология. От начина на представяне на литературния обзор е видно умението на автора аналитично да представя научна информация, добросъвестно да цитира и да аргументира актуалността и значимостта на темата на дисертацията, както и подхода на научното изследване. **Обобщено:** Като цяло литературният обзор е с **подчертано приносен характер във** важна интердисциплинарна проблемна област и представлява солидна база за собственото проучване.

Цел, задачи, материал и методи (глава втора): дефинирани са прецизно на 9 страници от дисертационния труд. **Целта** е „да се анализира съвременния обхват на дейност на фармацевтичната професия, свързания професионален стрес и факторите, които го повлияват“. **Изследователските задачи** са представени в 7 пункта, пряко свързани с постигането на целта, ясно формулирани. Представени са 3 изследователски **хипотези** в собственото проучване: 1.Еволюцията на фармацевтичната професия, променящата се законова уредба във фармацевтичния сектор и динамичната работна среда изправя фармацевта в съвременното общество пред редица нови предизвикателства; 2.Прекомерната натовареност и извънреден стрес, особено в условията на Ковид-19, са предпоставка за високо ниво на професионално прегаряне сред фармацевтите; 3.Бърнаут повлиява негативно ефективната комуникация с другите медицински специалисти и с пациентите, а това води до влошаване на качеството на оказваните фармацевтични грижи. **Методология:** **Методите** са ясно обосновани и адекватни, съответно на поставените цел и задачи и са описани подробно. Приложени са: **документален метод; социологически метод – пряка индивидуална анкета; статистически методи:** приложени са комплекс от статистически методи за анализ и интерпретация на получените данни – описателна и аналитична статистика. Подробно са описани **предмета** на изследване: ниво на Бърнаут сред магистър-фармацевтите, практикуващи в аптеки за обслужване на населението на територията на град Варна и факторите, които го повлияват; **обекта** на изследване: магистър-фармацевти, практикуващи в аптеки за обслужване на населението на територията на град Варна. Добросъвестно са представени **критериите** за включване и изключване от проучването; отговарящи на критериите за включване са 301 фармацевти, работещи на територията на град Варна в аптеки за обслужване на населението, редовни членове на Регионалната фармацевтична колегия, имащи сключен договор с НЗОК за заплащане на рецепти. Обхванати в проучването са 127 магистър-фармацевти, отговарящи на критериите за включване. **Организация, време и място на изследването** са представени в детайли. Проучването е проведено в периода март 2021 – декември 2021 г. **Инструментариум на проучването:** за целта е разработена **анкетна карта**, приложена към дисертацията. Същата включва структурирани,

полуструктурирани и отворени въпроси, описани подробно от Мария Иванова в **4 групи**: **1.**демографски характеристики; **2.**въпроси, свързани със спецификата на работа в аптека с цел разкриване на предизвикателствата пред фармацевта в съвременното общество (представени в 8 направления); **3.**въпроси, целящи да открият проблемите, с които се сблъскват фармацевтите в работата си в условията на Ковид-19 с определени 3 времеви периода: първа вълна (март-юни 2020), втора вълна (октомври 2020-януари 2021), трета вълна (февруари-май 2021); **4.**валидиран инструмент за оценка на бърнаут сред медицински специалисти – Maslach Burnout Inventory (МБИ), закупен за целите на изследването от официален представител. В детайли са описани трите подскали на инструмента: емоционално изтощение (ЕИ), дехуманизация / деперсонализация (ДП), работоспособност / професионални постижения (ПП). Научното изследване е одобрено от Комисията по етика на научните изследвания към Медицински университет – Варна. Добросъвестно са представени **ограниченията** на собственото проучване. **Обобщено:** Избраният подход, съчетаващ количествен и качествен анализ в собственото проучване, позволява да се постигне поставената цел чрез получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд. Маг. Фарм. Мария Иванова представя методологията добросъвестно и задълбочено.

Резултати и обсъждане (глава трета). Тази част от дисертацията обхваща 79 страници (50% от обема на дисертацията), прецизно подредена и онагледена, структурирана в **14 раздела**: 1.Характеристика на изследваната извадка; 2.Предизвикателства пред фармацевта в съвременното общество (в 10 подраздела); 3.Бърнаут сред фармацевти (в 3 подраздела); 4.Връзка на скалите с демографски характеристики (в 3 подраздела); 5.Влияние на факторите на работната среда върху нивото на бърнаут (в два подраздела); 6.Влияние на спецификата на работната среда в аптека за обслужване на населението върху нивото на бърнаут (в 4 подраздела); 7.Проблеми с комуникацията (в три подраздела); 8.Фармацевтични грижи; 9.Обобщение на резултатите; 10.Мотивация за избор на работно място; 11.Желание за промяна на работно място; 12.Готовност за повторен избор на фармацията за сфера на професионална реализация; 13.Предложения от фармацевти за разрешаване на проблемите пред

практикуващите в аптеки; 14.Препоръки за разпознаване и превенция на бърнаут. Всеки един от разделите е изключително добре структуриран, резултатите са представени задълбочено, обсъдени и обобщени. Изложението на резултатите и тяхната дискусия отразяват уменията на автора да борава с данните от научното изследване, да прилага подходящите методи за анализ на данните и да интерпретира задълбочено. **Обобщено:** Тази част от дисертационния труд заслужава особено внимание и висока оценка със своето адекватно структуриране, логическа обвързаност и последователност на представянето.

Изводи и препоръки (глава четвърта): Изводите са представени в 7 пункта. Същите са умело формулирани и пряко свързани с изследователската цел и задачи. Мария Иванова представя **препоръки към законодателя и професионалната организация на фармацевтите**, структурирани в 6 пункта. Следва синтезирано **заключение**. **Приносите** са представени в две групи: приноси с теоретико-познавателен характер и приноси с практико-приложен характер. Приносите с **теоретико-познавателен характер** са сведени до 4: 1.Направен е задълбочен теоретичен анализ на ролята на фармацевта в съвременното общество и са определени предизвикателствата, пред които е поставен фармацевтът в България, изпълнявайки служебните си задължения. 2.Анализирани са затрудненията в работната среда на фармацевтите, практикуващи в аптеки за обслужване на населението по време на пандемията от Ковид-19. 3.За първи път са изследвани основните индивидуални фактори и факторите на работна среда, повлияващи нивото на професионално прегаряне при фармацевтите. 4.За първи път са изследвани нагласите на фармацевтите да работят в денонощни аптеки и малки населени места, което е важно за достъпа на населението до лекарства и разкриване на аптеки в тези райони. Приносите с **практико-приложен характер** са представени в 3 пункта: 1.Очертаните фактори за бърнаут сред фармацевтите могат да послужат за рационализиране на процеса на администриране и обработка на документация в аптеките и освобождаване на ресурс за ефективно провеждане на фармацевтични грижи. 2.Изведена е ролята на фармацевта за противодействие на инфодемията, повишаване здравната култура на обществото и подпомагане рационалната лекарствена употреба. 3.Разработената информационна брошура за причините за възникване на

професионално прегаряне и начини за превенция ще бъде в полза на практикуващите фармацевти с цел превенция на бърнаут.

Публикации във връзка с дисертационния труд: Във връзка с дисертационния труд Мария Иванова представя **списък с пълнотекстови публикации**, свързани с дисертационния труд, съдържащ **три заглавия**, на всички от които е **водещ автор** (една публикация – самостоятелно разработена, две публикации в съавторство с научните ръководители) в следните научни издания: Управление и образование (две публикации) и Proceedings of CBU in Medicine and Pharmacy, както и **две участия в научни форуми**.

Автореферат: Авторефератът е написан на 55 страници, структуриран е според изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд съдържа научно-теоретични, методологични и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и **отговарят на всички изисквания** на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на МУ - Варна. Дисертационният труд показва, че докторантът магистър-фармацевт Мария Миткова Иванова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения и **демонстрира** качества за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Това е основание убедено да дам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от оценените по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси.

Предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „**доктор**“ на **магистър-фармацевт Мария Миткова Иванова** в докторска програма по „**Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията**“, професионално направление **7.1 „Медицина**“, област на висшето образование **7.Здравеопазване и спорт**.

15.08.2023 г.
гр. Стара Загора

Изготвил становището:
проф. д-р Юлиана Крумова Маринова, дм